

LIETUVIŲ UPĖVARDŽIAI *lie-* (*lei-*)

K. KUZAVINIS

1. Vakarų Lietuvoje turime tris upėvardžius su šaknimi *lei-*: *Leità* (*Leitÿs*, *Leitupalis*) „Graumenos intakas, Švėkšna“, *Leitė* „Rusnės intakas, Paleičiai“, *Leitālė* „Leitės intakas, Jakšteliai“.

Lingvistinėje literatūroje randame prieštarinę upėvardžio *Leitė* priegaidės žymėjimą: vieni rašo jį su tvirtapradės priegaidės ženklu (*Léitė*)¹, kiti – su tvirtagalės (*Leitė*)². 1966 m. liepos mėn. kartu su Vilniaus pedagoginio instituto dialektologinės ekspedicijos dalyviais patikrinome vietoje šio hidronimo kirčiavimą, apklausdami nemaža Pāleičių, Saūsgalvių ir Šÿškrantės kaimų vietinių gyventojų, – paaiškėjo, kad jie visi taria upėvardį *Leitė* tęstine priegaide³, būtent: *Lēitė*; nepasitaikė nė vieno, kuris būtų ištaręs tvirtapradę (resp. laužtinę) priegaidę. Tarmiškąjį *Lēitė* transponuodami į literatūrinę kalbą, tegalime gauti tik *Leitė*. Analogiškai tęstine priegaide Šÿškrantėje, Sausgalviuose, Pāleičiuose taria *Vēntė*, *vēntininkai* „Ventės gyventojai“, kuriuos visi vieningai transponuojame į *Veñtė*, *veñtininkai*. Hidronimo *Leitė* tvirtagalę priegaidę patvirtino ir kirčio šokinėjimo dėsningumas, nes iš vietinių žmonių pavyko išklausti vienaskaitos įnagininko lytį *Leitė* sakinyje *Šÿša teka į vieną pusę su Leitė*. Vadinasi, kirčio šokimas į galūnę vienaskaitos įnagininke pagal Sosiūro—Fortunatovo dėsnį aiškių aiškiausiai rodo žodžio šaknies tvirtagalę priegaidę. Upėvardžio *Leitė* tvirtagalę priegaidę patvirtina jo vediniai – toponimai, užrašyti iš vietinių žmonių su tęstine priegaide: *Lēitė teka pro Lēitgirus*, *pro Lēitvarius* (resp. *Leitgirus*, *Leitvarius* – acc. pl.). Be to, dar reikia atkreipti dėmesį, kad tos pačios šaknies hidronimas *Leità* (acc. *Leitą*) „Graumenos intakas“ taip pat turi tvirtagalę priegaidę. Vakarinėse

¹ J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, t. I, Warszawa, 1958, p. 5; Prof. J. Balčikonis pateikia J. Užpurvio (Šilutė) tvirtinimą, kad šis upėvardis tariamas *Lēitė*, žr. Kalbotyra, X, V., 1964, p. 282.

² Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, V., 1963, p. 89.

³ Atsižvelgiant į tai, kad tvirtagalę priegaidę lietuvių tarmėse turi nevienodą spūdžio vietą, tęstinės priegaidės (vok. Dehnton) terminas vakarinėms lietuvių šnektoms geriau tinka, negu tvirtagalės; einant iš vakarų į rytus, spūdžio vieta vis labiau slenka nuo pirmojo į antrąjį dvivalbio sandą, kraštutinę ribą pasiekdama aukštaitių rytiečių šnektose, žr. Litauische Dialektstudien, Leipzig, 1930, p. XXV–XLI.

lietuvių šnektose (Jurbarkas, Laukuva) išgirsimė tvirtagališkai tariant ir kraštavardžio *Lietuvà* lytis: *Liētuvą, Liētuvai,* su *Liētuva*.

2. Rytų Lietuvoje tos šaknies turime du upėvardžius: *Lietavà*, arba *Lietáu-ka* (tarminis hibridas: *Letáu-ka, Letávka, Litávka*)⁴, „Neries intakas, Arnotiškės“, *Lietaukėlė* (tarmiškai: *Letaukėla*) „Lietavos, arba Lietaukos, intakas, Arnotiškės, Vyšniaulaukis“.

Upėvardis *Lietavà*, mūsų nuomone⁵, iš kilmės buvo sudurtinis žodis, sudarytas iš dalyvio *lieta* ir daiktavardžio **ava*, senovėje reiškusio „upė, šaltinis“, plg. sen. ind. *aváni-* „upės vaga, upė“, *avatáh* „šulinys“, lat. *avots* „šaltinis“, sen. skand. *aurr* „vanduo, drėgnė“, anglsaks. *ēar* „banga, jūra“, sen. gr. *ἄν-αυρος* „be vandens“⁶. Pagal sintaksinius sudaromųjų dalių santykius upėvardis *Lietavà* senovėje buvo prijungtinių determinatyvinių (atributyvinio apsprendimo) sudurtinių žodžių atstovas. Pirmasis jo dėmuo formaliai atitinka būtojo kartinio laiko dalyvį *lieta*, sudarytą iš veiksmazodžio *lieti*; tas pats dalyvis *lieta* (**leita*) sudaiktavardėjęs davė upėvardžius *Leità* „Graumenos intakas“, *Leitė* „Rusnės intakas“, o, eidamas pažyminiu žodžių samplaikoje **lieta ava*, suaugo į sudurtinį žodį *lietava*, kuriam *ava* vėliau imtas suvokti kaip sufiksoidas, o mūsų laikais – jau kaip priesaga *-ava*. Taip galvodami, lengviau suprasime, kodėl upėvardžiai dažnai baigiasi *-ava*. Dubletinės to paties upėvardžio lytys, pavyzdžiui, *Sāmė* // *Samavà* „Verknės intakas, Onuškis“ ir pagal tą patį struktūrinį modelį susidarę hidroniminiai sinonimai, pavyzdžiui: *Latavà* // *Lātupis* (*ava = upis*) „Šventosios intakas, Andrioniškis“ paryškina fiziografinį terminą **ava*, kuris pats vienas davė hidronimą **Ava*, slavų kalbų poveikyje⁷ virtusį *Ovd* „Nemuno intakas, Lekėčiai, Riogliškių k.“. H. Krajės nurodymu⁸, šaknis *av-* (*au-*) „Quelle, Flußlauf“ yra viena būdingiausių senųjų indoeuropietiškujų hidronimų šaknų, randamų Ispanijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Vokietijoje, Anglijoje, Norvegijoje, Balkanuose, Juodosios jūros pakrantėse, plg.: *Avos, Ave, Ava, Avena, Avène, Aventia, Avanza, Avançon, Aventino, Avara* > *Yèvre, Avernus, Avisus* > *Avèze, Avesa, Auma, Aumana, *Aumantia* > *Ems, Aura* > *Aure, *Aurana* > *Ohrn, *Aurina* > *Ahrn, AUSA, Ausava* > *Oos, Ausona, Ausenna* > *Senna, Ausente, Ausunda, Auser*⁹... Ta pati šaknis, veikiausiai, atsispindi baltų hidronimijoje, plg.: *Aūlamas* „Nevėžio intakas, Panevėžys“, *Aulė* „Įsručio apylinkių upėvardis“, *Ūlā* „Merkio intakas, Marcinkonys“ < baltų **Aulā* (plg. lat. *Auja, Aulene*)¹⁰.

Baigiant pridurtina, kad visos mūsų upės su šaknimi *lie-* (*lei-*) teka slėnose vietose, turi labai žemus krantus ir nemažus klonius, dėl to lengvai išsilieja iš kran-

⁴ Žr. K. Kuzavinis, Lietuvos vardo kilmė. – Kalbotyra, X, 1964, p. 9–10.

⁵ K. Кузавинис, По поводу происхождения некоторых балтийских топонимов. – „Конференция по топонимике [северо-западной зоны СССР (тезисы докладов)“, Rīgā, 1966, p. 85.

⁶ H. Krahe, Unsere ältesten Flussnamen, Wiesbaden, 1964, p. 43.

⁷ H. Krajės nuomonė, žr. op. cit., p. 43; plg. J. Endzelīns, Latvijas PSR vietvardi, I, Rīgā, 1956, p. 71, s.v. *avas*.

⁸ H. Krahe; op. cit., p. 43.

⁹ H. Krahe, op. cit., p. 43, 44.

¹⁰ H. Krahe, op. cit., p. 44; J. Endzelīns, op. cit., p. 53, s. v. *āulaiči*.

tų. Vadinasi, fiziografija taip pat patvirtina tų upėvardžių šaknų ryšį su veiksmazodžiu *lieti*.

Visa sudėjus, aiškėja, kad hidronimas *Lietavà* yra buvęs sudurtinis žodis, kilęs iš fiziografinio termino **lieta ava* „išsiliejanti upė“, o hidronimas *Leità* yra sudaiktavardėjusi dalyvio *lieta* forma.

Vilniaus Valstybinis pedagoginis institutas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1966 m. spalio mėn.